

TIETEENTEKIJÖIDEN AVOIMEN TIETEEN OHJELMA – Tiivistelmä

Ohjelmatyötä avoimen tieteen parissa

Tieteentekijöiden liiton hallitus asetti keväällä 2020 informaatioalan ja avoimen tieteen työryhmän, jonka yhtenä tehtävä oli valmistella liiton hallitukselle käsiteltäväksi linjapaperi avoimen tieteen olennaisista kysymyksistä. Ohjelmatyötä tehtiin pääasiallisesti vuoden 2020 aikana ja linjaukset olivat Tieteentekijöiden jäsenyhdistysten kommentoitavana tammikuussa 2021. Tieteentekijöiden liiton hallitus käsitteli linjoja ja hyväksyi linjapaperin kokouksessaan 9.4.2021.

Avoin tiede on jatkuvasti kehittyvä ala, johon voi tulevaisuudessa sisältyä uusia aiheita kuten patenttikysymykset ja tutkimusteknologia ja -infra. Lisäksi avoimella tieteellä on merkittäviä seurauksia myös julkaisukanavien rahoitukselle, ja näin ollen koko tiede- ja tutkimuskentälle. Tässä vaiheessa on vielä mahdotonta muodostaa näkökantaa kaikkiin aiheeseen liittyviin seikkoihin.

Tieteentekijät suhtautuvat lähtökohtaisesti avoimesti ja ennakkoluulottomasti avoimeen tieteeseen ja ovat valmiita tukemaan sen kehitystä siltä osin kuin se edistää yhteiskunnan demokratisoitumista ja tietovaltaistumista. Avoimeen tieteeseen sisältyy kuitenkin myös joitakin henkilöstöpoliittisia haasteita ja vielä ratkaisemattomia ongelmia kuten esimerkiksi tekijänoikeudet ja IPR, massamedian tuottaminen ja siihen liittyvät kohtuulliset korvaukset ja muut ehdot, sekä kaikki muut työsuhteisiin ja tieteentekijöiden työmarkkinoihin liittyvät kysymykset. Näiltä osin Tieteentekijät jatkavat näkökantojensa hiomista.

Avaamiseen tulee pyrkiä tukipalveluilla, riittäväillä resursseilla sekä työajalla, ei painostamalla

Riittävät tukipalvelut, resurssit ja kannustimet ovat paras keino lisätä niin oppimateriaalien kuin tutkimusaineistojen avoimuutta. On huolehdittava, että avaamiseen löytyy riittävä koulutus, tuki ja työaika niin tutkijoilta kuin informaatioalan ammattilaisilta. Avaamiseen tulee pyrkiä kannustimilla, riittäväillä resursseilla sekä työajalla, ei painostamalla.

Tietoasiantuntijoiden osaaminen kannattaa hyödyntää korkeakouluissa. Tarjotakseen tutkijoille riittävät palvelut aineistohallintaan ja tutkimusaineistojen avaamiseen organisaatioissa tulee panostaa tieteen ja tutkimuksen asiantuntijoiden kuten tietoasiantuntijoiden ammatilliseen kehittymiseen ja osaamiseen. Moniammatillinen yhteistyö tutkimusyhteisössä edistää uudenlaisten tutkimuspalveluiden kehittymistä.

Rinnakkaistallentamiseen tulisi resursoida riittävästi osaamista ja työaika korkeakoulujen kirjastoissa ja tietokeskuksissa. Niin oppimateriaalien ja tutkimusaineistojen avaamiselle kuin rinnakkaistallentamiselle tarvitaan riittävästi resursoidut tukipalvelut. Korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten tukipalveluiden tulee olla myös apurahatutkijoiden käytössä ja nämä tukipalvelut täytyy lisätä osaksi apurahatutkijoiden affiliaatiosopimuksia.

Oppimateriaalien tekijät tarvitsevat tukea niin avointen lisenssien käyttöön kuin vapaasti käytettävissä olevan aineiston etsimiseen ja hyödyntämiseen. Tämän osaamisen esille nostaminen, riittävä resursointi ja täysipainoinen hyödyntäminen ovat tärkeä osa avointen oppimateriaalien käytön edistämistä.

Oppimateriaalien ja tutkimusaineistojen avaamiselle tulee jyvittää riittävästi työaika. Saavutettavuuteen liittyvät resurssitarpeet on huomioitava. Osaksi opetus- ja tutkimushenkilöstön työsuunnitelmaa pitää sisällyttää tunnit, jotka tutkimusaineiston avaaminen edellyttää.

Korkeakoulujen ja tutkimusorganisaatioiden tulee huolehtia, että avoimesta julkaisemisesta ja saatavuudesta on helposti saatavilla tukea, neuvontaa ja koulutusta sekä tietoa rahoitusmahdollisuuksista. Erityisesti nuoret tutkijat saattavat kaivata apua myös oikean julkaisukanavan löytämisessä. Open access -lehtien tason ja luotettavuuden arviointia tulisi käsitellä jo perus- ja tohtorikoulutuksesta ja näihin teemoihin tulisi löytyä apua ja tukea kaikissa tutkijan ura vaiheissa. Tieteen tekemisen rakenteisiin liittyviä asioita tulisikin tuoda vahvemmin

esille heti tohtorikoulutuksesta lähtien. Tutkijoiden tulisi olla tietoisia sekä oikeuksistaan että velvollisuuksistaan tiedejulkaisemiseen liittyen sekä avoimen tieteen kysymyksistä, jotta he voisivat tehdä tieteellistä toimintaansa koskevia perusteltuja ratkaisuja alusta alkaen.

Tutkimusorganisaatioiden tulisi kannustaa ja tukea tutkijoitaan julkaisemaan tuloksensa preprint -artikkeleina, tarjoamalla tietoa, opastusta, teknistä tukea ja näkyvyyttä preprint-artikkeleille ja niitä julkaiseville tutkijoille. Preprint on tunnistettava yhtenä avoimen julkaisemisen muotona.

Tutkimuksen ja opetuksen vapaus on otettava huomioon

Itse työstetyn oppimateriaalin avaamisen kaikkien käyttöön tulee perustua vapaaehtoisuuteen. Oppimateriaalien avaaminen ja käyttö tulee toteuttaa kunnioittaen tekijänoikeuksia, tietosuojaa, saavutettavuusvaatimuksia, tiedonhallinnan velvollisuuksia ja eettisiä käytäntöjä. Kaikkea oppimateriaalia ei välttämättä kannata avata. Oppimateriaalien avaaminen ei ole itseisarvo, vaan sitä on syytä harkita tarkkaan. Tieteellisen ajattelun opettaminen ei synny pelkillä verkkomateriaaleilla, vaan vaatii vuorovaikutusta.

Tutkimusaineiston avoimuus ei tarkoita sitä, että tutkimusaineiston omistajuus tulisi siirtää työnantajalle. Tutkijan oikeusturvaa sekä oikeutta keräämäänsä aineistoon on syytä korostaa. Tutkimusaineiston omistajuuden täytyy säilyä tutkijalla.

Tutkijaa ei voida jättää yksin sopimusten kanssa. Jos esimerkiksi tilaustutkimushanke edellyttää monimutkaisten aineistoa koskevien sopimusten allekirjoittamista, tulee korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten tarjota riittävät oikeudelliset palvelut sen selventämiseen, että tieteentekijät tietävät mihin he sitoutuvat.

Työnantajan aloitteesta tapahtuvasta oppimateriaalien avaamisesta on maksettava kohtuullinen korvaus. Mikäli työnantaja haluaa työntekijän tuottavan uutta oppimateriaalia avoimesti käytettäväksi, täytyy työntekijän kanssa sopia kohtuullinen korvaus oppimateriaalin tuottamisesta.

Tutkijoilla tulisi olla lakisääteinen rinnakkaistallennusoikeus. Tutkijoille tulisi turvata tekijänoikeuslaissa oikeus, mutta ei velvollisuutta, rinnakkaistallentaa kaikki julkisin varoin rahoitetut tutkimusartikkelinsa tietoverkossa välittömästi kaikkien saataville.

Rinnakkaistallentamisen tulee olla oikeus, ei pakko. Tutkijalla tulee olla jatkossakin oikeus myös kieltää tarvittaessa rinnakkaistallentaminen.

Avoimen tieteen edistämisessä on huomioitava, että tieteenaloissa on todella suuria eroja koskien niin julkaisutoimintaa kuin tutkimusaineiston ja -datan avoimuutta. Jos tutkimuksessa ei käytetä empiiristä dataa tai tutkija käyttää arkistolaitoksen keruu- ja säilytysvastuulla olevia aineistoja, jota hän ei saa avata, tämäkin on huomioitava eivätkä datan avoimuuden kriteerit saa johtaa tutkimuksen vinoutumiseen tai meritoitumismahdollisuuksien tasa-arvo-ongelmiin.

Tutkimusorganisaatioiden tulisi kohdella tasapuolisesti eri uravaiheiden tutkijoita suhteessa aineistojen avaamiseen. Kaikilla tutkijoilla tulee olla tasapuolinen mahdollisuus julkaista tutkimuksensa avoimesti. Aineiston avaamisen ja preprint-julkaisemisen tulee meritoida tutkijoita tieteenalakohtaisten käytäntöjen mahdollistamalla tavalla.

Toivomme vastuullista tiedeviestintää. Median ja toimittajien tulisi tunnistaa preprinttien asema vertaisarvioimattomana, ensisijaisesti toisille tutkijoille tarkoitettuna ennakkoviestinnän kanavana, ja esittäessään yleisölle preprintiin perustuvia tieteellisiä väitteitä, tuoda selkeästi esille, että väite on alustava ja vertaisarvioimaton. Toimittajan tulisi myös osata etsiä preprinttiä kyseenalaistavia tai tukevia asiantuntijanäkemyksiä luotettavista lähteistä, aivan samoin kuin muidenkin tiedejulkaisujen kohdalla.

Palvelut ja infrastruktuuri tukemassa avointa tiedettä

Avoimesta oppimateriaalista on tehtävä viitattavaa. Tutkimusaineistojen tulisi olla viitattavaa sekä sisältää pysyvät tunnisteet. Kehitettäessä kansallisia palveluita on huomioitava niiden käytettävyys

tutkijoiden ja opettajien näkökulmasta. Avointen oppimateriaalien tulisi sisältää pysyvät tunnistetiedot ja kansainvälisesti siirrettävä metadata. Sinänsä on järkevää kehittää yhteisiä, kansallisia palveluita, joissa metatiedot ovat kansallisesti saavutettavissa yhdestä paikasta.

Julkaiseminen kotimaisilla kielillä avoimesti on mahdollistettava kansallisen tason ratkaisulla. Myös rinnakkaistallentamiseen tarvitaan kansallisia ratkaisuja.

APC-maksuista tai muista avoimen tieteen kustannuksista ei saa syntyä kustantajille raha-automaattia.